

Ἡ αἰσιοδοξία ἐν τούτοις αὐτὴ δὲν ἐχαρακτήρισε τὸ φρόνημα τῆς πόλεως εὐθύς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλ' ὑπῆρξεν ἡ κατάληξις τοῦ πνευματικοῦ ἀγωνίσματος τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τοῦ ἀγνώστου, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ ἀνατροπὴ τῆς γεωργικῆς καὶ ποιμενικῆς τάξεως τοῦ βίου ἐμείωσε τὴν σημασίαν τῆς ἀνακυκλήσεως τῶν ἐποχῶν. Ἐκτοτε ὁ ἄνθρωπος θὰ τοποθετηθῆ ἐνώπιον τῶν ἀπροσδοκῆτων δυνατοτήτων τῆς κοινωνικῆς του σχέσεως πρὸς τοὺς διαφόρους¹ ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν, τὴν μόρφωσιν καὶ τὸ ἐπάγγελμα μετόχους τοῦ κατ' ἀνάγκην —λόγῳ τῶν συνεχῶς νέων συνθέσεων— μεταβατικοῦ του κόσμου. Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ὁ μοναδικὸς λαὸς, ὁ ὁποῖος ὑπέστη κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἡθικὴν κρίσιν ἐνώπιον τοῦ μέλλοντος. Μετὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ἀστικοῦ βίου εἰς τὴν Ἰωνίαν τὰ γεγονότα ἔπαυσαν νὰ προβλέπωνται, ὁ χρόνος νὰ ἐμφανίζεται ὡς κύκλος, τὸ παρελθὸν νὰ προδιαγράφῃ τὴν πορείαν τοῦ μέλλοντος, ἡ παράδοσις νὰ ὀρίζῃ, τί θὰ συμβῆ. Τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν χαρακτηρίζει διὰ τοῦτο μία τραγικὴ ἀνασφάλεια ἐνώπιον τῶν ἐπιχειρῶν καταστάσεων:

«Νῆιδες ἄνθρωποι καὶ ἀφράδμονες οὔτ' ἀγαθοῖο αἴσαν ἐπερχομένου προγνώμεναι οὔτε κακοῖο»²

Οἱ ἀφελεῖς βεβαίως νομίζουν λόγῳ ἐλλείψεως φαντασίας, ὅτι γνωρίζουν, τί πρόκειται νὰ γίνῃ, οἱ ἔμπειροι ὁμῶς τῶν μεταπτώσεων τοῦ βίου θὰ τοὺς καταστήσουν προσεκτικούς :

«Μήποτε, Κύρον', ἀγορᾶσθαι ἔπος μέγα· οἶδε γὰρ οὐδεὶς ἀνθρώπων ὅ,τι νύξ χῆμέρη ἀνδρὶ τελεῖ»³

Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ μακαρίζεται κανεὶς διὰ τὴν εὐτυχίαν, π.χ. τὴν νεότητά του, προτοῦ ἀποθάνῃ : «Ὁ γέρον νέος ἐγένετο, ὁ δὲ νέος ἀδηλον εἰ ἐς γῆρας ἀφίξεται· τὸ τέλειον οὖν ἀγαθὸν τοῦ μέλλοντος ἔτι καὶ ἀδήλου κρέσσον»⁴. Ἐὰν ὁ Ἀνατολίτης θέλῃ νὰ θεωρηθῆ ὡς εὐτυχέστερος τῶν θνητῶν βάσει ὧν ἔχει καὶ εἶναι, ὁ Ἕλληνας, ὁ ὁποῖος ἔχασε κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν δημοτικῶν ἀγῶνων ἐναντίον τῆς ἀριστοκρατίας τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὴν καθοδήγησιν τοῦ κόσμου ἐκ μέρους ἀμερολήπτων καὶ φιλησύχων θεῶν, θὰ προτείνῃ ἀσήμους ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι ἐτελείωσαν τὴν ζωὴν των εἰς μίαν στιγμὴν ὑψίστης ἡθικῆς δικαιοσύνης⁵.

Ἡ ἀβεβαιότης αὐτὴ διὰ τὸ μέλλον ἦτο φυσικὸν νὰ μειώσῃ ἀκόμη περισ-

1. «Ἐξ ἀνομοίων ἡ πόλις» (Ἀριστοτέλους, Πολιτικῶν Γ' 4, p. 1277 a 5).

2. Ὁμηρικοῦ ὕμνου εἰς Διὸν 256/57.

3. Θεόγνιδος, Ἐλεγείων Α' 159/60. Πρβλ. Σιμωνίδην, Ἀπόσπ. 6, 1 (Diehl).

4. Δημόκριτος, (Diels II B' 295).

5. «ὦ Κροῖσε, ἐπιστάμενόν με τὸ θεῖον πᾶν ἐὼν φθονερόν καὶ ταραχώδες ἐπειρωτᾶς ἀνθρωπῶν πρηγμάτων πέρι. ἐν γὰρ τῷ μακρῷ χρόνῳ πολλὰ μὲν ἔστιν ἰδεῖν τὰ μὴ τις ἐθέλει, πολλὰ δὲ καὶ παθεῖν» (Ἡρόδοτου, Ἱστορίας I 32).

σότερον τὴν σημασίαν τῶν θείων ἐπιμελητῶν τῆς πράξεως. Ἦδη ἀπὸ τῆς Ὀμηρικῆς ἐποχῆς ἡ βούλησις των θά γίνῃ ἀσαφής :

«Χαλεπόν σε θεῶν αἰιγενετάων
δήγεα εἴρουσθαι»¹

Εἰς τὴν μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα θά διαπιστωθῇ ἐκ νέου, ὅτι οὐδέποτε ὁ ὑπερφυσικὸς κόσμος παρεχώρησεν εὐκρινῆ ἔνδειξιν διὰ τὸν προσανατολισμὸν τῆς ἀνθρωπίνης δραστηριότητος :

«Σύμβολον δ' οὐ πῶ τις ἐπιχθονίων
πιστὸν ἀμφὶ πράξιος ἔσσομένας
εὔρεε θεόθεν
τῶν δὲ μελλόντων τετύφλωνται φραδαί»²

Ἐνώπιον κρισίμων περιστάσεων ἐδίδετο ἀσφαλῶς ἡ συμβουλή νὰ ἐρωτηθοῦν διὰ τὰ ἐπιβαλλόμενα μέτρα οἱ ἀμέτοχοι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων κύριοι τῆς ζωῆς, ὅσοι ὁμως ἦσαν τῆς γνώμης, ὅτι τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος θά ἐπετύγγανεν ἡ ἀγωνιστικὴ στάσις τῶν πολιτῶν, ἐξέφρασαν τὴν ἀμφιβολίαν των ὡς πρὸς τὴν πρακτικὴν σκοπιμότητα τοῦ ἐγχειρήματος : «Πάντη δ' ἀθανάτων ἀφανῆς νόος ἀνθρώποισιν»³. Ὁ φόβος ἀπέστειλεν ἐπανειλημμένως θεοπρόπους εἰς τὰ μαντεῖα, ἡ ἐφαρμογὴ ἐν τούτοις τῆς ὑποδείξεως ὑπῆρξεν ἀνάλογος τῆς πολιτικῆς ὀριμότητος τῶν ἐνδιαφερομένων. Κατὰ τὴν διάρκειαν π.χ. τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος οἱ Δελφοὶ προσεπάθησαν νὰ δημιουργήσουν κλίμα ἡττοπαθείας ἰδίως μεταξὺ τῶν ἰσχυροτέρων ἀνταγωνιστῶν των⁴, διὰ νὰ παίξουν ἐν συνεχείᾳ πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα δεδομένης τῆς Περσικῆς πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἐνίσχυε τὰ τοπικὰ ἱερατεῖα⁵. Ὁ ἐκφοβισμὸς ὁμως τοῦ θεοῦ ἐκρίθη, τοῦλάχιστον

1. Ὁ μ ἦ ρ ο υ, Ὀδυσσεύς ψ 81/82. Πρβλ. Π ἰ ν δ α ρ ο υ, Ἀπόσπ. 61 (S h n e l l):

«Οὐ γὰρ ἔσθ' ὄπως τὰ θεῶν
βουλεύματ' ἐρευνάσει βροτέα φρενί»

2. Π ἰ ν δ ἄ ρ ο υ, Ὀλυμπίων XII 8 - 10.

3. Σ ὄ λ ω ν, Ἀπόσπ. 17 (D i e h l).

4. «Πέμφαντες γὰρ οἱ Ἀθηναῖοι εἰς Δελφοὺς θεοπρόπους... χερᾶ ἢ Πυθίη... τάδε»

...ὦ μέλει, τί κάθησθε; Λιπὼν φεῦγ' ἔσχατα γαίης
δῶματα καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα
οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδον οὔτε τὸ σῶμα»

(Ἡ ρ ο δ ὅ τ ο υ, Ἱστορίας VII 140).

5. Πρβλ. τὴν στάσιν τοῦ Ἡ σ α ῖ ο υ (45, 1 - 3) ἐναντι τοῦ Κ ὕ ρ ο υ καὶ τοῦ Δ α ρ ε ἰ ο υ ἐναντι τοῦ Ἐ σ δ ρ α (Α' 4, 47 - 52): «Οὕτω λέγει κύριος ὁ Θεὸς τῷ χριστῷ μου Κύρω, οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς ἐπακουῖσαι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη καὶ ἰσχὴν βασιλέων διαγρήξω, ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας καὶ πόλεις οὐ συγκλεισθήσονται. ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πορεύσομαι καὶ ὄρη ὄμαλιῶ, θύρας χαλκᾶς συντρίψω καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω καὶ δώσω σοι θησαυροὺς σκοτεινοῦς, ἀποκρύφους, ἀοράτους ἀνοίξω σοι, ἵνα γνῶς, ὅτι ἐγὼ κύριος»

χιστον εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηναίων, ἀπαράδεκτος καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐζητήθη ἐκ μέρους τοῦ νέου χρησμός, ὁ ὁποῖος νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν ἀντίστασιν ἐναντίον τοῦ κατακτητοῦ¹. Ἐπειδὴ ἀκριβῶς τὸ μέλλον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προβλεφθῇ, ὁ θεῖος λόγος ἐπέτρεπε τὴν ἀμφιβολίαν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μετέθετε τὴν εὐθύνην τῆς πράξεως εἰς τὸν ἄνθρωπον : « Ὁ ἀναξ, οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς, οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει, ἀλλὰ σημαίνει². Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ Σωκράτης θὰ μεμφθῇ τὸν Ξενοφῶντα διὰ τὸ εἰδικὸν ἐρώτημα, τὸ ὁποῖον ὑπέβαλεν εἰς τὴν Πυθίαν, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ πληροφορηθῇ μόνον τὰ πλαίσια τῶν ἐνεργειῶν τοῦ³.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ὅμως τοῦ Ἀπόλλωνος ἡ μαντικὴ ἀπέκτησε (λόγω τῆς ἀρχικῆς ἐξειδικεύσεως τῶν Δελφικῶν ἱερέων εἰς τὰ θέματα τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς ἐμπειρίας, τὴν ὁποίαν ἐκέρδισαν ἐν συνεχείᾳ εἰς τὰ προβλήματα τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῶν Ἑλληνικῶν κρατῶν) ἀδιαμφισβήτητον προφητικὸν χαρακτῆρα. Ἐφ' ὅσον ὁ θεὸς τοῦ πολιτικοῦ ἠθους ἐγγυᾶται διὰ τὰ δίκαια αἰτήματα τῆς ἀνερχομένης δημοτικῆς τάξεως, τὰ ὁποῖα παρὰ τὴν ἀντίδρασιν τῆς φεουδαρχίας πρόκειται νὰ ἐκπληρωθοῦν, παρουσιάζεται ὡς πραγματικὸς κύριος ὄχι μόνον τῶν ἀστικῶν ἐξελίξεων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσταθμῆτων πραγμάτων τοῦ φυσικοῦ κόσμου⁴.

ὁ Θεός σου ὁ καλῶν τὸ ὄνομά σου, ὁ Θεὸς Ἰσραήλ.—Τότε ἀναστὰς Δαρεῖος ὁ βασιλεὺς κατεφίλησεν αὐτὸν (Ἔ σ δ ρ α ν) καὶ ἔγραψεν αὐτῷ ἐπιστολὰς πρὸς πάντας τοὺς οἰκονόμους καὶ τοπάρχας καὶ στρατηγούς καὶ σατράπας, ἵνα προπέμψωσιν αὐτὸν καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ πάντας ἀναβαίνοντας οἰκοδομήσῃ τὴν Ἱερουσαλήμ . . . καὶ πᾶσαν τὴν χώραν, ἣν κρατήσουσιν, ἀφορολόγητον αὐτοῖς ὑπάρχειν . . . καὶ εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ δοθῆναι κατ' ἐνιαυτὸν τάλαντα εἴκοσι μέχρι τοῦ οἰκοδομηθῆναι καὶ ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ὀλοκαντώματα καρποῦσθαι καθ' ἡμέραν . . . ἄλλα τάλαντα δέκα κατ' ἐνιαυτόν».

1. « Ὁ ἀναξ, χρῆσον ἡμῖν ἄμεινόν τι περὶ τῆς πατρίδος . . . , ταῦτα δὲ λέγουσι ἡ πρόμαντις χρᾶ δέυτερα τάδε :

. . . Τεῖχος Τριτογενεῖ ξύλινον διδοῖ εὐρύσπα Ζεὺς
μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν, τὸ σὲ τέκνα τ' ὀνήσει»

(Ἡ ρ ο δ ό τ ο υ, Ἱστορίας VII 141).

2. Ἡ ρ ά κ λ ε ι τ ο ς (Diels I B' 93).

3. « Ἐλθὼν δὲ Ξενοφῶν ἐπήρθετο τὸν Ἀπόλλω τίνι ἂν θεῶν θύων καὶ εὐχόμενος κάλλιστα καὶ ἄριστα ἔλθοι τὴν ὁδὸν ἣν ἐπινοεῖ καὶ καλῶς πράξας σωθείη. Καὶ ἀνεῖλεν αὐτῷ Ἀπόλλων θεοῖς οἷς ἔδει θύειν. ἐπεὶ δὲ πάλιν ἦλθε, λέγει τὴν μαντείαν τῷ Σωκράτει : ὁ δ' ἀκούσας ἠτιᾶτο αὐτὸν ὅτι οὐ τοῦτο πρῶτον ἠρώτα πότερον λῶν εἶη αὐτῷ πορευέσθαι ἢ μένειν, ἀλλ' αὐτὸς κρίνας ἰτέον εἶναι τοῦτ' ἐπυνθάνετο ὅπως ἂν κάλλιστα πορευθείη (Ξ ε ν ο φ ῶ ν τ ο ς, Κύρου ἀναβάσεως III 1, 6/7).

4.

« Ὁς πάντων τέλος

οἶσθα καὶ πάσας κελεύθους
ὄσσα τε χθὼν ἠρινὰ φύλλ' ἀναπέμπει, χῶπόσαι
ἐν θαλάσῃ καὶ ποταμοῖς ψάμαθοι
κύμασι ῥιπαῖς τ' ἀνέμων κλονέονται, χῶ τι

Ἡ προοδευτικὴ στάσις τῶν Δελφῶν, εἰς τὴν ὁποίαν συνέτεινε καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς κινητῆς περιουσίας, ἢ ὁποία ἦτο δυνατόν νὰ συγκεντρωθῇ περὶ τὸ ἱερόν ὑπὸ τὴν μορφήν πολυτίμων μετάλλων, συνέδεσε τὸν Ἀπόλλωνα πρὸς τὴν προοπτικὴν τῶν ἀκλήρων φορέων τῆς ἐμπορευματικῆς οἰκονομίας. Ἡ ἀντιπαραδοσιακὴ του διάθεσις τὸν ἐβοήθησε νὰ υἱοθετήσῃ χωρὶς μεγάλην δυσκολίαν τὴν ἐπιδημικὴν θρησκείαν τοῦ Διονύσου¹ καὶ νὰ προσλάβῃ ὁ ἴδιος βακχικὸν χαρακτῆρα², γεγονός τὸ ὁποῖον μετέβαλε τὴν ἀρχικὴν μαντεῖαν τῶν λαχνῶν εἰς ἐνθουσιαστικὸν παραλήρημα³. Διὰ τὸν ἴδιον λόγον ἀνέλαβε νὰ προπαγανδίσῃ τὴν Ὀρφικὴν μουσικὴν — τὴν πρώτην ἔκφρασιν τῆς ἁρμονίας, ἢ ὁποία δὲν συνώδευε τὸν λόγον⁴ — καὶ προσεκάλεσεν εἰς τὰ προσφιλῆ του ὄρη, τὸν Παρνασσὸν καὶ τὸν Ἑλικῶνα, τὰ μυθικὰ πρόσωπα ὅλων τῶν μορφῶν τῆς τέχνης.

μέλλει, χάποθεν

ἔσσεται εὖ καθορᾶς»

(Πιυδαρχου, Πυθίων IX 44 - 49).

1. «Ἐάν οὖν ἐρηταί τις, τί ταῦτα πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα, φήσομεν οὐχὶ μόνον ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν Διόνυσον, ᾧ τῶν Δελφῶν οὐδὲν ἦττον ἢ τῷ Ἀπόλλωνι μέτεστι» (Πιλουτάρχου, Περὶ τοῦ Ἐ τοῦ ἐν Δελφοῖς 9, p. 388 E/F), «Τὰ δ' ἐν τοῖς ἀετοῖς, ἔστιν Ἄρτεμις καὶ Λητώ καὶ Ἀπόλλων καὶ Μοῦσαι δύοσις τε Ἡλίου καὶ Διόνυσός τε καὶ αἱ γυναῖκες αἱ Θυιάδες» (Πασανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως X 19, 4), «Ἔστιν ἰδεῖν τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἐν Δελφοῖς παρὰ τὸν Ἀπόλλωνα τὸν χρυσοῦν· βάθρον δέ τι εἶναι ὑπονοεῖται ἢ σορός, ἐν ᾧ γράφεται. Ἐνθάδε κεῖται θανὼν Διόνυσος, ὁ ἐκ Σεμέλης» (Φιλόχορος, Ἀπόσπ. 22, Müller). Πρβλ. Πιλουτάρχου, Περὶ Ἰσιδος καὶ Ὀσίριδος 35 (p. 365 A).

2. «Ὁ κισσεὺς Ἀπόλλων ὁ βακχεὺς (Αἰσχύλου, Ἀπόσπ. 341, Nauck «Ἰακχον Ἀπόλλω») (Ἀριστοφάνους, Ὀρνίθων 772), «Euripides in *Lycymnio*, *Apolinem Liberumque unum eundem deum esse significans scribit* δέσποτα φιλόδαφνε Βάκχε, Παιὰν Ἀπολλων εὐλυρε» (A. T. Macrobi, *Conviviorum primi diei saturnaliorum* I 18, 6),

«Σαῖς, Βάκχιε, γένναις

Ἰὲ Παιὰν, ἴδε σωτήρ»

(H. Weil, *Un réan delphique à Dionysos*, «*Bulletin de Correspondance hellénique*», Paris XXIX τόμ. 1895, σ. 400).

3. «Μάντις δ' ὁ δαίμων ὕδου τὸ γὰρ βακχεύσιμον
καὶ τὸ μανιῶδες μαντικὴν πολλὴν ἔχει
ὅταν γὰρ ὁ θεὸς εἰς τὸ σῶμα ἔλθῃ πολὺς,
λέγειν τὸ μέλλον τοὺς μεμνηότας ποιεῖ»

(Εὐριπίδου, Βακχῶν 298-301), «Ἐξ Ἀπόλλωνος μανῆναι λέγουσι τὸ ἀρχαῖον» (Πασανίου, Ἑλλάδος περιηγήσεως I 34, 4) Πρβλ. E. Rohde, *Psyche*, Freiburg i. Br. — Leipzig 1894, σ. 342, 347.

4. «Προσέθεσαν δὲ (οἱ Ἀμφικτιόνη) τοῖς κιθαρωδοῖς ἀλητάς τε καὶ κιθαριστάς χωρὶς ᾠδῆς ἀποδώσαντάς τι μέλος, ὃ καλεῖται νόμος Πυθικός» (Στράβωνος, Γεωγραφικῶν IX 3, 10 (p. 421). Πρβλ. Αἰσχύλου, Προμηθέως δεσμώτου 575, Ἐπὶ ἐπὶ Θήβας 952, Χορηφόρων 822/23. Ἀριστοφάνη, Βατράχων 1282, Ἀριστοτέλη, Προβλημάτων ΙΘ' 15 (p. 918 b 13 - 20).

Κυρίως όμως ο 'Απόλλων εξέπροσώπησε την πολιτικήν νομοθεσίαν, διὰ νὰ κατοχυρώσῃ τὰ ἐπιτακτικὰ αἰτήματα τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρουσίασε τὸ μέλλον ὄχι ὡς ἀναγκαστικὴν συνέχειαν, ἀλλ' ὡς ὑποχρέωσιν ἐκπληρώσεως τῶν ἀναγκῶν τοῦ παρόντος. "Ὅπως συνέβαινε καὶ εἰς τὴν γλωσσικὴν δομὴν τῆς ἐκφράσεως μετὰ τὴν ἀστικοποίησιν τῶν θεσμῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρχόμενα ὡς συναρτήσεις τῆς θελήσεως τῶν ἐνδιαφερομένων (οὕτως ὥστε ὁ γραμματικὸς μέλλον νὰ δηλώσῃ τὴν πρόθεσιν καὶ ὄχι τὴν χρονικὴν ἐξέλιξιν τῆς πράξεως¹ εἰς πλήρη ἀντίθεσιν π.χ. πρὸς τὸν Λατινικὸν μέλλοντα, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς «μία ἔκτασις τοῦ χρόνου ἀπομακρυνομένη ἐκ τοῦ παρόντος»²), δὲν προεῖπεν ἀπλῶς, τί θὰ συντελεσθῆ ὅπωςδῆποτε, ἀλλὰ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἄνθρωπος, διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ συλλογικῶς ἢ ἀτομικῶς τὰ σχέδιά του, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν ἔρχεται εἰς σύγκρουσιν πρὸς τὴν γενικὴν πορείαν τῶν πραγμάτων. Οὐσιαστικῶς δηλαδή ὁ θεὸς ἰδρυτῆς τῆς μελλοντολογίας ἐτοποθέτησε τὸ βάρος τῆς διαγωγῆς εἰς τὴν κριτικὴν ἐκτίμησιν τῶν γεγονότων ὡς προϋπόθεσιν ἀποφασιστικῆς παρεμβάσεως εἰς τὴν τυφλὴν τῶν κατεύθυνσιν. Ἐκεῖνος ἐπομένως, ὁ ὁποῖος διακρίνεται διὰ τὴν νοημοσύνην του, μαντεύει, πῶς θὰ ἐξελιχθοῦν τὰ πράγματα καὶ εἶναι εἰς θέσιν νὰ λάβῃ ὁ ἴδιος ἢ νὰ ὑποδείξῃ τὴν ἀπαιτουμένην στάσιν εἰς τοὺς ἄλλους :

«Ὁ πλεῖστον νοῦν ἔχων
μάντις τ' ἄριστός ἐστι σύμβουλός θ' ἅμα»³

Εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν προφητεύει, ἀλλὰ συνδέει τὰ παρελθόντα πρὸς τὰ μέλλοντα :

1. «Τί σημαίνει ὁ Ἑλληνικὸς μέλλον; Ἀπεδείχθη, ὅτι δὲν ἔχει ποτὲ αὐτόνομον ἀξίαν καὶ δὲν ἐκφράζει ποτὲ τὸν ἐρχόμενον χρόνον καθ' ἑαυτὸν ἀποβλέπει εἰς τὸ παρὸν . . . καὶ συνδέεται ἀμέσως μὲ τὰ συναισθήματα τοῦ ὁμιλοῦντος . . . Δὲν ἐκφράζει τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸ δυνάμει γεγονός. «Λύσειν» σημαίνει περισσότερον τὴν ἐννοίαν «εἶμαι ὑποχρεωμένος νὰ λύσω» ἢ «προτίθεμαι νὰ λύσω» παρὰ τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἡ λύσις εἰς τὴν πραγματικότητα θὰ συμβῆ» (B. A. v a n G r o n i n g e n, In the Grip of the Past, Leiden 1953, σ. 111).

2. G. G u i l l a u m e, Temps et verbe, Paris 1929, σ. 79. Πρβλ. P. C h a n t r a i n e, Morphologie historique du Grec, Paris 1964, σ. 245 - 247: «Ὁ Ἑλληνικὸς μέλλον δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὸν Λατινικόν. Εἰς τὰ Ἑλληνικὰ συγκροτεῖται μὲ ποικίλους τρόπους. Ὡς ἐκ τῆς ἐννοίας τῶν ὠρισμένοι ἐνεστῶτες ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς μέλλοντες («εἶμι» = ἔρχομαι, θὰ ἔλθω). Ἡ ὑποτακτικὴ, ἡ ὁποία ἐκφράζει ἀρχικῶς τὴν θέλησιν, κατόπιν τὸ ἐνδεχόμενον, παρουσιάζει κάποτε μίαν σημασίαν συγγενῆ πρὸς ἐκείνην τοῦ μέλλοντος (Z 459: «καὶ πότε τις εἶπῃσιν») = καὶ μίαν ἡμέραν θὰ εἶπουν) . . . Ὁ ρόλος τῶν ἐφετικῶν ρημάτων ὑπῆρξεν οὐσιαστικῶς νὰ διαμορφώσουν τὸν μέλλοντα («φευξείω» = θέλω νὰ φύγω, «πολεμησείων» = ἐπιθυμῶν νὰ κάμῃ πόλεμον)». Ἴδε J. H u m b e r t, Syntaxe grecque, Paris 1960³, σ. 116/17. Παρεμφερῆς ἐξέλιξις παρατηρεῖται εἰς τὸν μέλλοντα τῆς Ἀγγλικῆς, ὁ ὁποῖος συνδέεται πρὸς τὴν θέλησιν (will) καὶ τὴν ὀφειλὴν (shall).

3. Μ ε ν ἄ ν δ ρ ο υ, Ἐπίσπ. 224 (E d m o n d s).

«'Ανήρ

ἔννοους τὰ καινὰ τοῖς πάλαι τεκμαίρεται»¹

Ὡς εκπρόσωπος τῶν Μουσῶν, μητέρα τῶν ὁποίων ἡ παράδοσις ἐθεώρησε τὴν Μνημοσύνην, ὁ Ἀπόλλων ἐπιβάλλει κατ' οὐσίαν τὴν ἱστορικὴν γνῶσιν, «ἐπεὶ πάντα τοῖς γεγονόσι τὰ γινόμενα τά τε γενησόμενα τοῖς γιγνομένοις ἔπεται καὶ συνήρηται»². Ἡ παιδεία, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ θεῖος ἐπιστάτης, συνίσταται ἀκριβῶς εἰς τὴν διαπίστωσιν τῶν δεδομένων τῆς ζωῆς, προκειμένου νὰ ἐκπληρωθοῦν τὰ αἰτήματά της, γεγονὸς τὸ ὁποῖον θὰ συμβῆ, ἔστω καὶ ἂν οἱ φορεῖς τῶν δὲν διαθέτουν οἰκονομικὰ μέσα. Ὑπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα ὁ Δημόκριτος θὰ παρατηρήσῃ, ὅτι «κρέσσονές εἰσιν αἱ τῶν πεπαιδευμένων ἐλπίδες ἢ ὁ τῶν ἀμαθῶν πλοῦτος»³. Προηγουμένως ὁ Ἡράκλειτος θὰ ἔχῃ διακηρύξει, ὅτι ἐπιτυγχάνεται μόνον ὅ,τι δὲν εἶναι πνευματικῶς ἀπρόσιτον, ὅ,τι ἐπιδιώκεται μετὰ τὴν διερεύνησιν τῶν δυνατοτήτων τῆς πραγματοποιήσεώς του: «Ἐὰν μὴ ἔλπηται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσει, ἀνεξερεύνητον ἔὸν καὶ ἀπορον»⁴. Ἐφ' ὅσον ἡ ἐλπίς ἔχει βάσιν εἰς τὰ πράγματα, εἶναι δημιουργικὴ δύναμις, «παράγει αὐτό, πρὸς τὸ ὁποῖον κατευθύνεται»⁵. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ὁ Ἀπολλώνειος χρησμὸς ἐνετόπιζε τὴν προσφορωτέραν δυνατότητα διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἀποφάσεων, ἐφ' ὅσον δὲν ἀντεστρατεύοντο εἰς τὴν πραγματικὴν των συνθήκην. Ἀντὶ νὰ προλαμβάνῃ, ἐπρογράμματιζε τὰ γεγονότα καὶ διὰ τῆς προοπτικῆς, τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυπτεν, ἐνίσχυε τὸ θάρρος καὶ τὴν αὐτοπεποίθησιν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀτομικὴν των ἐνέργειαν. Κατ' οὐσίαν δὲν ἀνεφέρετο εἰς ὅ,τι ἔμελλεν, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ὤφειλε νὰ γίνῃ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἐπιθυμητῆς καταστάσεως. Μετέθετε δηλαδὴ τὸ πρόβλημα ἐκ τοῦ χρόνου, ὁ ὁποῖος ἔρχεται, εἰς τὸν χρόνον, ὁ ὁποῖος φεύγει — ἐκ τοῦ ἔπειτα εἰς τὸ τώρα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὠριζε, τί ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ, ὥστε νὰ συμβῆ ὅ,τι χρειάζεται. Εἰς

1. Σοφοκλέους, Οιδίποδος τυράννου 915 - 917.

2. Πλουτάρχου, Περὶ τοῦ Ἐτοῦ ἐν Δελφοῖς 6 (p. 387B). Πρβλ. Πίνδαρον, Παιάνων VII b 1 - 5:

«Ἐπεύχομαι δ' Οὐρανοῦ τ' εὐπέπλω θυγατρὶ
Μναμοσύνην κόραισί τ' εὐμαχανίαν διδόμεν·
τυφλαὶ γὰρ ἀνδρῶν φρένες
ὅστις ἄνευ Ἐλικωνιάδων
βαθεῖαν ἐλθόντων ἐρευνᾷ σοφίας ὁδόν»

3. Diels II B' 185. Πρβλ. 58: «Ἐλπίδες αἱ τῶν ὀρθὰ φρονούντων ἐφικταί, αἱ δὲ τῶν ἀξυνέτων ἀδύνατοι».

4. Diels I B' 18.

5. H. - H. Holz, Hoffnung des Unerhofften, Meditationen zu einem Satz von Heraklit («Frankfurter Rundschau», Πάσχα 1968 (No 88), σ. V.)

τὰ πλαίσια τῶν μαντικῶν του ὑποδείξων ἀντεστρέφοντο οἱ ὄροι, διὰ τὸ νὰ γίνῃ ὄχι τὸ παρὸν μέλλον, ἀλλὰ «τὸ μέλλον παρὸν» κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Georg Gurvitch¹.

Ἐὰν λοιπὸν ἡ σημερινὴ ἐποχὴ συγγενεὴ περισσότερον ὄλων τῶν ἄλλων περιόδων τῆς ἱστορίας πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν κόσμον ἀπὸ πλευρᾶς ἀστικῶν δομῶν ζωῆς, ὥστε διὰ δευτέραν φοράν τὰ ἐνδεχόμενα νὰ ἐξαρτῶνται εἰς τόσον βαθμὸν ἐκ τῆς συνειδητῆς ἐτοιμασίας τῶν ἀντικειμενικῶν των προϋποθέσεων, ἐφ' ὅσον οἱ τρόποι τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς συνδέονται μεταξὺ των καὶ ἡ παρουσίασις πολλῶν εὐκαιριῶν ἀναγκάζει τὸν ἄνθρωπον νὰ ἐπιλέξῃ, ὅ,τι ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν φαντασίαν καὶ τὴν ἰκανότητά του, ἀπαιτεῖται πρὸ παντὸς ἄλλου ἡ διορατικότης εἰς τὸν προγραμματισμὸν τῶν συλλογικῶν καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὑποθέσεων. Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι τὸ μέλλον εἶναι συνάρτησις τῶν ἀποφάσεων εἰς τὴν (δια)κρατικὴν καὶ (δια)προσωπικὴν των κλίμακα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπιβάλλει τὴν σπουδὴν τῆς ἱστορίας «διὰ τὸ μηδεμίαν ἐτοιμοτέρα εἶναι τοῖς ἀνθρώποις διόρθωσιν τῆς τῶν προγεγενημένων πράξεων ἐπιστήμης»². Ἐὰν ὁμως τὸ πρόβλημα παρουσιάσῃ (ὅπως κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συγκροτήσεως τῶν ἀστικῶν κέντρων τῆς Ἑλλάδος) τὴν ἀνάγκην νὰ ὑπερνικηθῇ (ἐφ' ὅσον ἀναπτύσσονται καὶ πάλιν διεθνεῖς σχέσεις) ἡ τοπικὴ ἀδιαλλαξία, δημιουργεῖται ὁ ἠθικὸς χῶρος διὰ τὴν δραστηριοποίησιν συμβιβαστικῶν φορέων ὄχι μόνον μεταξὺ τῶν ἀτόμων, τὴν ἀπόκλισιν τῶν ὁποίων ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἐξουδετερώσῃ ὁ πολιτικὸς νόμος, ἀλλὰ κυρίως μεταξὺ τῶν κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἐκ τῆς συνεργασίας μεγαλύτερα συμφέροντα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ τῆς ἀπομονώσεως ἢ τῶν ὀπλων ἢ γεωγραφικῆ των αὐτάρκεια.

Τὸ Δελφικὸν ἰδεῶδες παρουσιάζεται εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν ὡς ἱστορικὸν μάθημα ὄχι μόνον εἰς τὴν σημασίαν του διὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἰδεῶν μεταξὺ τῶν αὐτονόμων Ἑλληνικῶν πολιτειῶν, ἀλλ'

1. The Spectrum of social Time, Dordrecht 1964, σ. 33. Τὴν ἀντιστροφὴν αὐτὴν εἶχε συλλάβει ὁ Pascal εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ συγχρόνου ἀστικοῦ βίου διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι τὸ μέλημα δι' ὅ,τι ἐπιβάλλεται νὰ συμβῇ, μαρτυρεῖ τὴν ἐνδειαν αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὑπάρχει: «Ἐπειδὴ δὲν εἶναι εἰς θέσιν ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσῃ καὶ νὰ σπουδάσῃ ὀρθῶς τὸ παρὸν, ἐπιδιώκει νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ ἐρευνήσῃ τὸ μέλλον» (Εἰς τὴν Δ/δα de Rouannez, Δεκέμβριος 1656: Oeuvres, ἐκδ. L. Brunshwicg - P. Boutroux - F. Gazier, Paris VI τόμ. 1917, σ. 299). Ὑπὸ τὸ ἴδιον πνεῦμα ὁ G. Lucáks πιστεύει, ὅτι ὁ πραγματικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐκάστοτε εἶναι συνάρτησις τῆς ἐκπληρώσεως τῶν προοπτικῶν του: «Μόνον ὁποῖος ἔχει κληθῆ καὶ θέλει νὰ προσελκύσῃ τὸ μέλλον, εἶναι δυνατόν ν' ἀντικρούσῃ τὴν συγκεκριμένην ἀλήθειαν τοῦ παρόντος» (Geschichte und Klassenbewußtsein: Frühschriften, Neuwied II τόμ. 1968, σ. 392).

2. Πολυβίου, Ἱστοριῶν I 1, 1.

ἐπίσης καὶ ἰδίως εἰς τὰ σημεῖα ἐκεῖνα, τὰ ὅποια μαρτυροῦν τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπὶ τῶν γενικῶν ἐπιδιώξεων. "Ὅπως ἐξ ἄλλου οἱ Δελφοὶ ἀπετέλεσαν εἰς τὴν πραγματικότητα τὸ ἠθικὸν καὶ ὄχι τὸ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ θεοῦ τῆς μορφώσεως καὶ τῶν προοδευτικῶν τάσεων, οἰκουμενικοὶ παράγοντες εἰς τὴν ἐποχὴν μας, ὅπως ὁ Ο.Η.Ε., καλοῦνται νὰ παίξουν τὸν ρόλον ὄχι τόσο μιᾶς διηπειρωτικῆς ἀστυνομίας ὅσον ἐνὸς πανανθρωπίνου ὀργάνου διαιτησίας, τὸ ὅποιον νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν πνευματικὴν ἐξύψωσιν τῶν οικονομικῶς συνδεομένων κρατῶν. Ἐὰν ἡ μόρφωσις τοῦ Ἀπολλωνείου ἤθους ὑπῆρξε «μία τῶν μεγαλυτέρων πράξεων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ»¹, ἀνάλογος θὰ εἶναι καὶ ἡ σημασία τῆς ἀγωγῆς τοῦ ἀπαιτουμένου ὑπερεθνικοῦ φρονήματος. Τὰ «Ἡνωμένα Ἔθνη» εὐρίσκονται τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἐνώπιον τῆς ἀνάγκης νὰ ἐνσαρκώσουν διὰ τὴν βιολογικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπιβίωσιν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εἰρηνικὴν ἰδέαν τῶν Δελφῶν: «Φιλικὸν γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον»².

* * *

¹ Ἀνεπτυγμένη ἀπόδοσις τῆς γενικῆς εἰσηγήσεως ὑπὸ τὸν τίτλον «L'ideal Delphique et l'activité des Nations Unies», ἡ ὁποία ἐξεφωνήθη τὴν 19ην Μαΐου 1975 εἰς τὸ θέατρον τῶν Δελφῶν κατὰ τὴν ἐναρκτήριον συνεδρίαν τοῦ «Συμποσίου τῶν Δελφῶν», τὸ ὅποιον διωργάνωσεν ἡ «Οἰκονομικὴ Ἐπιτροπὴ διὰ τὴν Εὐρώπην» τοῦ Ο.Η.Ε., προκειμένου νὰ μελετηθοῦν «ὁ ρόλος τοῦ ἠλεκτρισμοῦ διὰ τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ μέλλοντος εἰς ἐνέργειαν καὶ οἱ ὅροι τῆς διεθνοῦς συνεργασίας εἰς αὐτὸν τὸν τομέα». Ἀγγλικὴ μετάφρασις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸ περιοδικὸν «Mosaic», Journal of the Comparative Study of International Literature, Art and Ideas, New Delhi Φεβρουάριος 1976, σελ. 23 - 44 καὶ τὸ ἑλληνικὸν κείμενον εἰς τὴν «Ἐπετηρίδα Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν» Ε' τομ. 1974 - 1975, σελ. 11 - 32.

1. M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion, München I τόμ. MCMLXII³, σ. 564.

2. Σ τ ρ ἄ β ω ν ο ς, Γεωγραφικῶν IX 3, 5 (p. 419).